

دانشگاه‌های حکمت بنیان

از دانشگاه‌های کارآفرین تا دانشگاه‌های انسان‌ساز و تمدن‌آفرین

دکتر شهرام یزدانی

وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی
سازمان آموزش
مرکز ملی تحقیقات راهبردی آموزش پزشکی

۱۴۰۱

السلام
الرحمن الرحيم

عنوان: دانشگاه‌های حکمت بنیان؛ کتاب سوم؛ از دانشگاه‌های کار آفرین
تا دانشگاه‌های انسان‌ساز و تمدن آفرین
نام مرکز: مرکز ملی تحقیقات راهبردی آموزش پزشکی
نویسندگان: دکتر شهرام یزدانی
سال: ۱۴۰۱

دانشگاه‌های حکمت بنیان؛ کتاب سوم؛ از دانشگاه‌های کارآفرین تا دانشگاه‌های انسان‌ساز و تمدن آفرین

نویسندگان: دکتر شهرام یزدانی
صفحه آرا: لیلا شرافتی
تاریخ انتشار: ۱۴۰۱
نشانی: تهران، خیابان ولیعصر (عج)، بالاتر از چهارراه آیت‌الله هاشمی رفسنجانی، خیابان سعیدی، پلاک ۶۵
تلفن: ۰۲۱-۲۶۲۹۲۴۶۴
فابریک: ۰۲۱-۲۶۲۹۲۴۸۲

© حقوق معنوی این محصول متعلق به مرکز ملی تحقیقات راهبردی آموزش پزشکی (نصر) است.
استفاده از این محصول با ذکر منبع بلامانع است.

دانشگاه‌های حکمت بنیان

از دانشگاه‌های کارآفرین تا دانشگاه‌های انسان‌ساز و تمدن‌آفرین

دکتر شهرام یزدانی

فهرست مطالب

پیشگفتار	۶
مقدمه	۸
فصل اول:	۱۰
دانشگاه‌ها و توسعه	۱۰
و تعالی جامعه	۱۰
دانشگاه و توسعه دانش	۱۲
دانشگاه و توسعه فناوری	۱۳
دانشگاه و توسعه ارزش	۱۴
فصل دوم:	۱۵
چارچوب مفهومی	۱۵
دانشگاه حکمت بنیان	۱۵
توسعه ارزش و فضیلت	۱۷
توسعه تفکر و عقلانیت	۱۸
توسعه نظری و فلسفی	۱۹
فایده گرایی و خیر کثیر	۲۰
نیازمحوری و پاسخگویی اجتماعی	۲۱
کل نگری و نگاه سیستمی	۲۲
غایت‌های فردی	۲۲
غایت‌های جامعه	۲۴
غایت‌های تمدنی	۲۴
نتیجه گیری	۲۵

پیشگفتار

احادیث شیعه حکمت را گمگشته مومن می داند و بر اساس این احادیث، تنها مومن استحقاق حکمت را دارد. در حکومت اسلامی انتظار می رود که دانشگاه های کشور «حکمت بنیان» و «حکمت گستر» باشند. از سال ۱۳۸۹ که موضوع دانشگاه های حکمت بنیان برای اولین بار در نشست مقام معظم رهبری مدظله العالی با اساتید دانشگاه ها مطرح گردید، فعالیت هایی در زمینه حرکت دانشگاه ها در جهت این آرمان صورت گرفته است. در سال ۱۳۹۳ مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت تک نگاهی با عنوان «دانشگاه حکمت بنیان؛ قلب الگوی اسلامی-ایرانی پیشرفت» منتشر نمود. در سال ۱۳۹۶ کارگروه تدوین سند دانشگاه حکمت بنیان، در شورای عالی انقلاب فرهنگی تشکیل شد و در جلسه ۲۵۸ کمیسیون علمی و فناوری دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی، «سند راهبرد عملی دانشگاه اسلامی؛ حکمی کردن دانشگاه ها» گزارش گردید. در پاییز ۱۳۹۶ گزارشی با عنوان «تدوین سند دانشگاه حکمت بنیان؛ از مبانی نظری تاراهبردی» که به سفارش شورای عالی انقلاب فرهنگی و توسط دانشگاه تهران انجام شده بود، توسط شورای عالی انقلاب فرهنگی منتشر گردید. از مهر ماه سال ۱۳۹۹، توسعه دانشگاه های حکمت بنیان به عنوان بخشی از برنامه تحول مورد انتظار دانشگاه های علوم پزشکی، در دستور کار معاونت آموزشی وزارت بهداشت و درمان و آموزش پزشکی قرار گرفت. و تحقق این مهم در اسفندماه ۱۳۹۹ بطور رسمی از وزارت بهداشت و درمان و آموزش پزشکی به مرکز ملی تحقیقات راهبردی آموزش پزشکی سپرده شد. در تاریخ ۱۹ اردیبهشت ۱۴۰۰، چارچوب کلی کلان پروژه دانشگاه حکمت بنیان در شورای عالی مرکز ملی تحقیقات راهبردی آموزش پزشکی مصوب گردید. این کلان پروژه شامل مراحل مفهوم سازی، نظریه پردازی، مدل سازی، بسط گفتمان، هدف گذاری، تدوین راهبردهای عملیاتی و تمهید اجرای گذار به سمت دانشگاه های حکمت بنیان می باشد. این مکتوب گزارش اول این کلان پروژه محسوب می شود. در این گزارش مفهوم حکمت به اختصار و در چارچوب یک نقشه مفهومی مورد بحث قرار می گیرد.

مقدمه

در جلد اول از مجموعه کتب دانشگاه حکمت بنیان با عنوان «از عقلانیت تا حکمت» به مفهوم «حکمت» و مفاهیم مجاور آن پرداخته شده است. جلد دوم از این مجموعه با عنوان «از فاضل تا حکیم»، تبلور حکمت در فرد را به تصویر کشیده است و در آن مفهوم «حکیم» در قالب یک چارچوب معنایی مورد بحث قرار گرفته است. در کتاب حاضر که جلد سوم مجموعه کتب دانشگاه حکمت بنیان را تشکیل می دهد، تجسم مفهوم حکمت در بعد سازمانی و در قالب «دانشگاه حکمت بنیان» مورد مذاقه قرار گرفته است. سازماندهی مطالب کتاب بر اساس چارچوب مفهومی است که برای دانشگاه حکمت بنیان ارائه شده است. در هر بخش شرح مختصری از مولفه های نه گانه تشکیل دهنده دانشگاه حکمت بنیان ارائه خواهد شد. هر یک از این مولفه ها در مجلد های آتی این مجموعه بطور مبسوط مورد بحث قرار خواهد گرفت.

فصل اول:

دانشگاه‌ها و توسعه و تعالی جامعه

دانشگاه‌ها تأثیری کلیدی بر توسعه و تعالی جامعه پیرامونی خود دارند. این تأثیر بطور عمده به واسطه نقش دانشگاه‌ها در توسعه دانش، توسعه فناوری و توسعه ارزش‌ها صورت می‌گیرد. برنامه‌های تحول دانشگاه‌ها هر یک به گونه‌ای در راستای به حداکثر رساندن تأثیر دانشگاه‌ها در یکی از این حوزه‌های سه‌گانه تلاش می‌کنند. به واسطه برهمکنش و تشدید متقابل دانش، فناوری و ارزش، مدل تأثیرگذاری دانشگاه‌ها بر توسعه و تعالی کشور را می‌توان بصورت یک مارپیچ سه‌گانه در نظر گرفت.

دانشگاه و توسعه دانش

نقش آفرینی دانشگاه‌ها در توسعه علمی را می‌توان شناخته شده‌ترین نقش دانشگاه‌ها دانست. تولید دانش، انتقال دانش، مدیریت و ترجمان دانش و کاربست دانش، کارکردهای چهارگانه دانشگاه‌ها در ارتباط با دانش محسوب می‌شوند. تاکید دانشگاه‌ها بر این کارکردهای چهارگانه نسل‌های مختلف دانشگاه‌ها را رقم زده است. به عنوان مثال دانشگاه‌های نسل اول (۱) بطور عمده بر کارکرد انتقال دانش (آموزش) تمرکز دارند، دانشگاه‌های نسل دوم (۲) بر تولید و انتقال دانش (پژوهش و آموزش) تاکید دارند و دانشگاه‌های نسل سوم (۳) در کنار پژوهش و آموزش به کاربست دانش (کارآفرینی و ارایه خدمات) متوجه هستند. کمال نقش آفرینی دانشگاه‌ها در زمینه دانش در قالب آرمان نیل به مرجعیت علمی متبلور می‌شود.

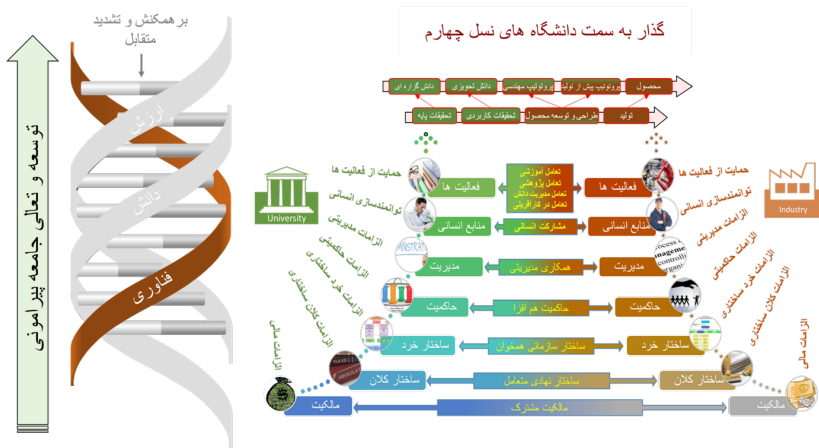
الگوی چندلایه مرجعیت علمی

- 1) Teaching Universities
- 2) Research Universities
- 3) Entrepreneurial Universities

دانشگاه و توسعه فناوری

نقش آفرینی دانشگاه‌ها در توسعه فناوری از جمله نقش‌های جدیدتر دانشگاه‌ها محسوب می‌شود. دانشگاه‌های نسل چهارم یا دانشگاه‌های نوآور (۱) در تعامل با بخش صنعت نقشی کلیدی را در نظام‌های نوآوری و تولید ارزش افزوده دانش بنیان ایفا می‌کنند. این نقش آفرینی از یکسو مستلزم تغییرات وسیع در ساختار و عملکرد دانشگاه‌ها است و از سوی دیگر نیازمند طیف وسیعی از تعاملات با بخش صنعت و یا بخش خدمت می‌باشد.

دانشگاه و توسعه ارزش

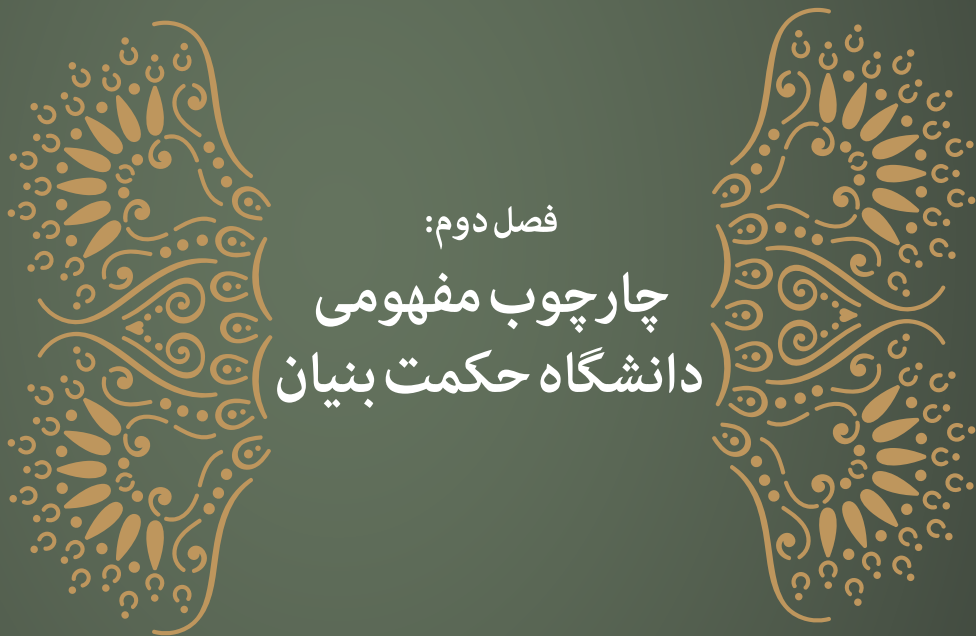
توسعه ارزش‌ها شاید مغفول مانده‌ترین کارکرد دانشگاه‌ها باشد. اگرچه بعد از رنسانس، دانشگاه‌های مدرن با شعار احیای ارزش‌های علمی به فعالیت پرداختند، نقش دانشگاه‌ها در توسعه ارزش‌های اخلاقی و انسانی تا حد زیادی نادیده گرفته شده است.

دانشگاه حکمت بنیان (۱) دانشگاهی است که بر پایه‌های فایده‌گرایی، پاسخگویی اجتماعی و کل‌نگری بنا شده است، به تفکر و عقلانیت، اصیل‌ترین و عمیق‌ترین ارزش‌های انسانی و مبانی نظری و فلسفی علوم توجه می‌کند و عالیترین غایات فردی، اجتماعی و تمدنی را هدف خود قرار می‌دهد.

فصل دوم:

چارچوب مفهومی
دانشگاه حکمت بنیان

در چارچوب مفهومی که در این کتاب برای دانشگاه حکمت بنیان ارائه شده، سه زیربنا، سه ستون و سه سطح از غایات در نظر گرفته شده است.

ستون‌های دانشگاه حکمت بنیان عبارتند از:

۱- توسعه ارزش و فضیلت

۲- توسعه تفکر و عقلانیت

۳- توسعه نظری و فلسفی

زیربناهای دانشگاه حکمت بنیان عبارتند از:

۱- فایده‌گرایی و خیر کثیر

۲- نیازمحوری و پاسخگویی اجتماعی

۳- کل‌نگری و نگاه سیستمی

سطوح سه‌گانه غایات دانشگاه حکمت بنیان شامل:

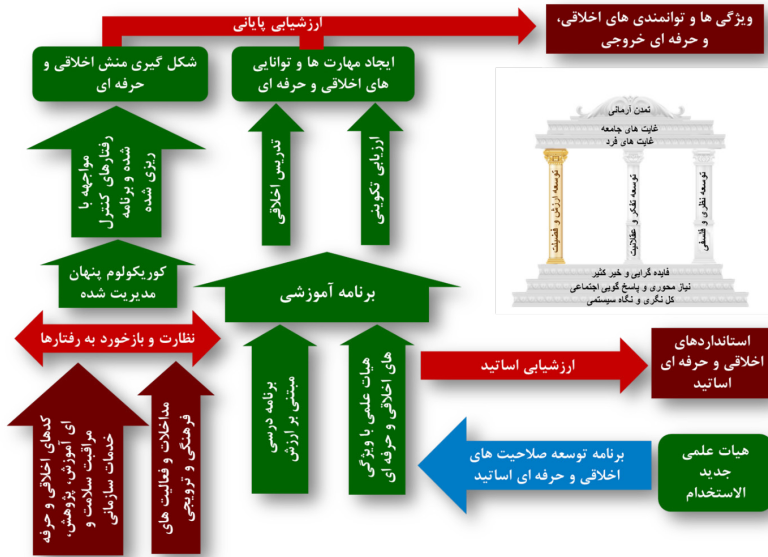
۱- غایت‌های فردی

۲- غایت‌های اجتماعی

۳- غایت‌های تمدنی

توسعه ارزش و فضیلت

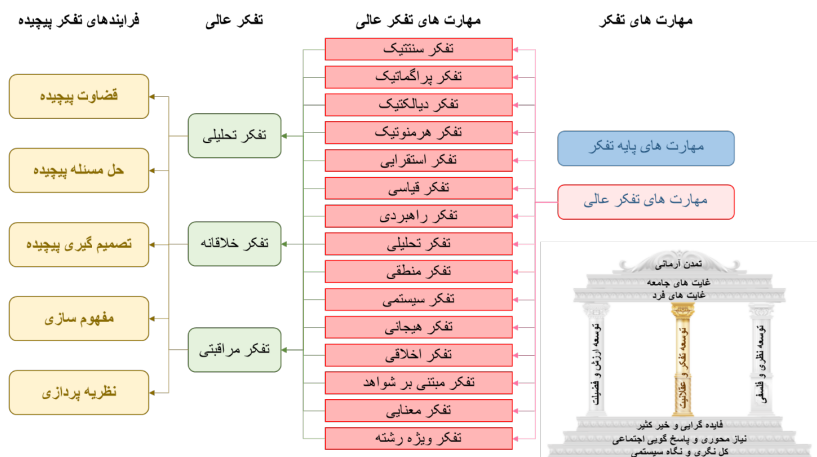

دانشگاه حکمت بنیان در حله اول یک دانشگاه ارزش بنیان^(۱) است. دانشگاهی که در آن سیاستگذاری مبتنی بر ارزش^(۲) و مدیریت مبتنی بر ارزش^(۳) صورت می گیرد، برنامه درسی مبتنی بر ارزش^(۴) مبنای آموزش قرار می گیرد، از مواجهات غنی از ارزش^(۵) برای انتقال ارزش ها استفاده می گردد، فضا و اتمسفر دانشگاه از طریق مدیریت برنامه درسی پنهان^(۶) در چارچوب ارزش ها باقی می ماند و شکل گیری ارزش ها در فراگیران مورد ارزشیابی تکوینی و نهایی قرار می گیرد.

- 1) Value-based University
- 2) Value-based Policymaking
- 3) Value-based Management
- 4) Value-based Curriculum
- 5) Value-rich Exposures
- 6) Hidden Curriculum Management

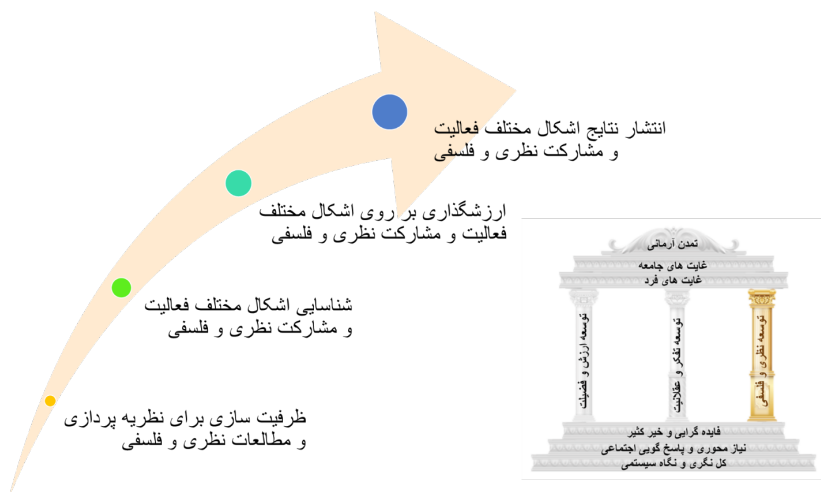
توسعه تفکر و عقلانیت

دانشگاه حکمت بنیان بیش از هر چیز یک دانشگاه خرد بنیان^(۱) محسوب می‌گردد. دانشگاه حکمت بنیان دانشگاهی است که رویکردی عقلانی^(۲) را در مدیریت دانشگاهی اتخاذ می‌کند. سیاستگذاری مبتنی بر شواهد یکی از ویژگی‌های این دانشگاه می‌باشد. برنامه درسی مبتنی بر تفکر^(۳) و آموزش و توسعه مهارت‌های عالی تفکر^(۴) در فراگیران بخشی اساسی از فعالیت‌های آموزشی دانشگاه‌های حکمت بنیان محسوب می‌شود

- 1) Wisdom-based University
- 2) Rational Approach
- 3) Thinking Curriculum
- 4) Higher Order Thinking Skills (HOTS)

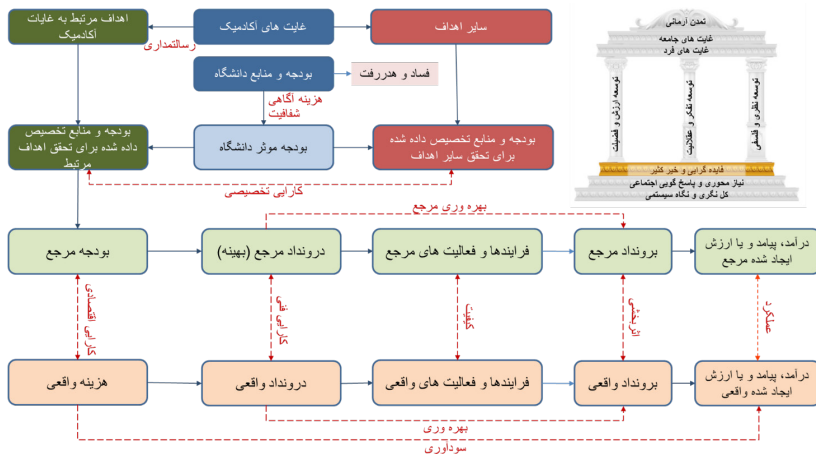
توسعه نظری و فلسفی

از زمان شکل گیری دانشگاه های نسل دوم توسعه دانش همواره بخشی از رسالت دانشگاه ها بوده است، مع الوصف در غالب موارد تمرکز دانشگاه ها بطور عمده بر توسعه دانش گزاره ای^(۱) و دانش تجویزی^(۲) بوده است و توجه کمتری به توسعه دانش مفهومی^(۳)، دانش نظری^(۴)، و دانش فلسفی^(۵) شده است. دانشگاه های حکمت بنیان با هدف توسعه دانش نظری و فلسفی، در جهت ظرفیت سازی، شناسایی، ارزشگذاری و انتشار مطالعات نظری و فلسفی تلاش می کنند. بسط کرسی های نظریه پردازی و آزاد اندیشی و اولویت دادن به پژوهش های نظری در پایان نامه های تحصیلات تکمیلی از جمله ویژگی های دانشگاه های حکمت بنیان می باشد.

- 1) Propositional Knowledge
- 2) Prescriptive Knowledge
- 3) Conceptual Knowledge
- 4) Theoretical Knowledge
- 5) Philosophical Knowledge

فایده‌گرایی و خیر کثیر

اگرچه مفهوم فایده‌گرایی به عنوان یک مکتب اخلاقی و یک نحله اقتصاد سیاسی مورد نقدهای فراوانی قرار گرفته است ولی نفس فایده‌گرایی در تضاد با عمل بیهوده و لغو مورد تأیید دین مبین اسلام می‌باشد. قرآن کریم یکی از ویژگی‌های مومنان را رویگردانی از عمل بیهوده می‌داند^(۱). از سوی دیگر شاید هیچ مکتبی به اندازه اسلام بر اهمیت «نافع» بودن علم و دانش تأکید نکرده باشد. پیامبر اکرم می‌فرماید «خدا یا از دانشی که سود ندهد به تو پناه می‌برم»^(۲). امیرالمومنین (ع) می‌فرماید «... بدان در دانشی که سودی نداشته باشد خیری نیست و علمی که آموختن آن فایده‌ای ندارد از آن بهره‌ای نمی‌توان برد»^(۳) و «بسی دانشمند که نادانیش او را کشته و دانشی که به همراه داشته، او را سودی نبخشیده است»^(۴). از این منظر، فایده‌گرایی

(۱) «وَالَّذِينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ» (سوره مومنون آیه ۳)

(۲) «اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ عِلْمٍ لَا يَنْفَعُ وَقَلْبٍ لَا يَخْشَعُ وَدَعَاءٍ لَا يَسْمَعُ وَنَفْسٍ لَا تَشْبَعُ أَعُوذُ بِكَ اللَّهُمَّ مِنْ شَرِّ هَوْلَاءِ الْأُرْبَعِ» (کنز الفوائد ج ۱ ص ۳۸۵)

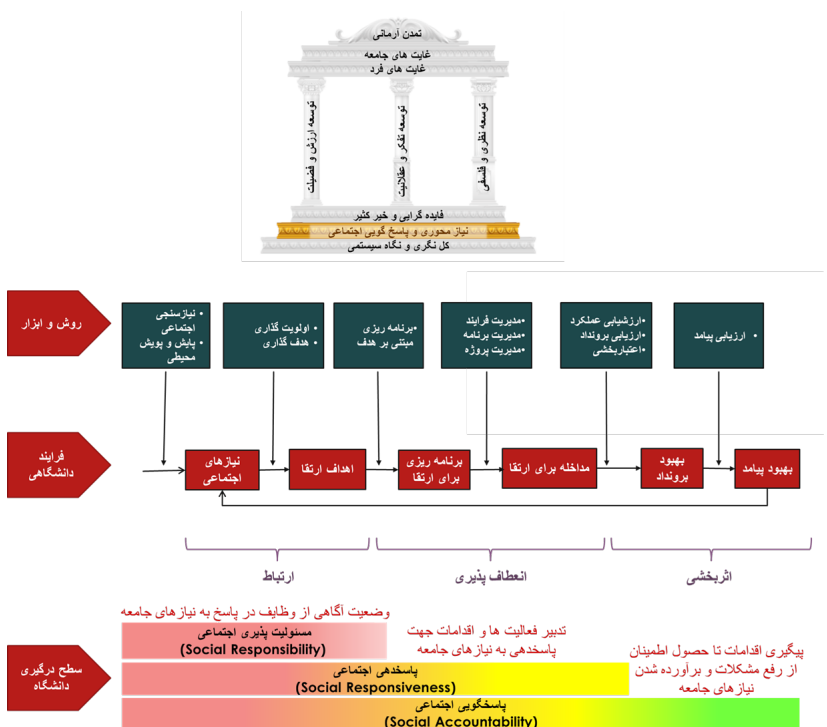
(۳) «و تفهیم وصیتی و لاتذهبن عنها صفحا فان خیر العقول مانفع. واعلم انه لا خیر فی علم لا ینفع، و لا ینفع بعلم لا یحق تعلمه» (شریف رضی، نهج البلاغه، نامه ۳۱، ص ۵۲۰)

(۴) «رَبُّ عَالَمٍ قَدْ قَتَلَهُ جَهْلُهُ، وَ عِلْمُهُ مَعَهُ لَا يَنْفَعُهُ» (حکمت ۱۰۷ نهج البلاغه)

و خیر کثیر، زیربنای اصلی دانشگاه حکمت بنیان محسوب می‌شود. مفهوم فایده گرایی در دانشگاه حکمت بنیان ارتباطی نزدیک با مفاهیمی مانند رسالتمداری، هزینه آگاهی، شفافیت، کیفیت، اثربخشی، عملکرد، بهره‌وری و سودآوری دارد.

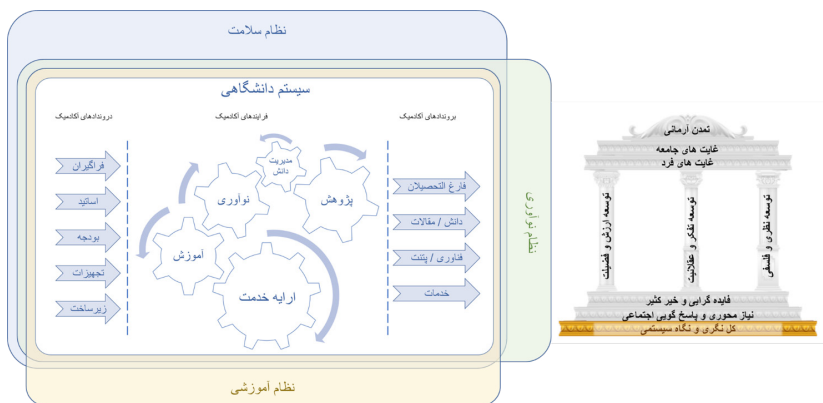
نیازمحوری و پاسخگویی اجتماعی

دانشگاه حکمت بنیان در خدمت توسعه جامعه پیرامونی خود هستند. این بدان معنی است که دانشگاه‌های حکمت بنیان دائماً در صدد شناسایی نیازها و فرصت‌های ارتقاء جامعه، انجام مداخلات دانش‌محور مقتضی برای رفع نیازها و تحقق ارتقاء و پیگیری تا زمان اطمینان از حصول پیامدهای مورد انتظار هستند.

کل‌نگری و نگاه سیستمی

یکی از آفات دانشگاه‌ها تقلیل‌گرایی و جزء‌نگری و توجه صرف به بروندادها در مقابل کل‌نگری و توجه به دانشگاه به عنوان یک سیستم می‌باشد. دانشگاه حکمت بنیان دانشگاهی کل‌نگر و با رویکرد سیستمی است که در آن به خروجی‌های آکادمی به عنوان حاصل تعامل و برهمکنش ورودی‌های دانشگاهی تحت تاثیر فرایندهای دانشگاهی نگاه می‌شود. پیوستگی، هماهنگی و تمامیت این اجزاء سبب شکل‌گیری نظام آکادمیک می‌شود. بر اساس این رویکرد دانشگاه سیستمی است که در دل سیستم‌های بزرگتر (نظام سلامت، نظام آموزش عالی، نظام نوآوری و نظام رفاه) معنی پیدا می‌کند و خود شامل زیرسیستم‌هایی با مرزهای متعامل می‌شود.

غایت‌های فردی

غایت‌های آموزشی^(۱)، پیامدهای اساسی و کلانی هستند که تحقق آنها در سطح فرد و جامعه به عملکرد مناسب نظام آموزشی بستگی دارد^(۲). غایت‌های آموزشی وابسته به یک رشته و

1) Educational Aims

(۲) غایت‌های آموزشی به شدت ساحت ایدئولوژیک دارند. به عنوان مثال حاصل پروژه ده ساله تعیین غایات آموزشی در کشور آمریکا با عنوان Liberal Aims نامیده می‌شود.

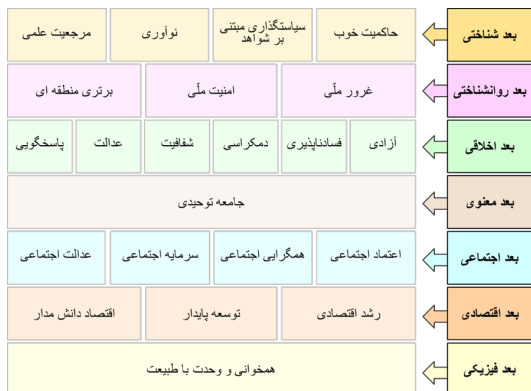
یا مقطع تحصیلی خاص نمی باشند و این ویژگی، آنها را از اهداف برنامه درسی^(۱) متمایز می سازد. دانشگاه های حکمت بنیان، دانشگاه هایی غایت گرا هستند و برنامه مشخص و مدونی برای تحقق غایت های فردی در فراگیران خود دارند.

<ul style="list-style-type: none"> بانگویی مانام العمر تفکر نقادانه تفکر منطقی 	<ul style="list-style-type: none"> نوآوری خلاقیت 	بعد شناختی
<ul style="list-style-type: none"> استقلال خودتعیین گری خودشکوفایی 	<ul style="list-style-type: none"> تاب آوری شادی و به روزی 	بعد روانشناختی
<ul style="list-style-type: none"> حدیث اخلاقی ارزش های منکرانیک میهن دوستی 		بعد اخلاقی
<ul style="list-style-type: none"> ایمان عودت رستگاری 	<ul style="list-style-type: none"> حیات طیبه 	بعد معنوی
<ul style="list-style-type: none"> جامعه پذیری تعیید اجتماعی مهارت های شهروندی 		بعد اجتماعی
<ul style="list-style-type: none"> اقتصاد پذیری بهره وری مهارت های کارآفرینی 	<ul style="list-style-type: none"> ثروت رفاه 	بعد اقتصادی
<ul style="list-style-type: none"> سلامت قدرت بدنی العطف پذیری بدنی 		بعد فیزیکی

غایت‌های جامعه

علاوه بر غایت‌های فردی، تحقق غایت‌های جامعه بخش مهمی از فعالیت‌های دانشگاه حکمت بنیان را تشکیل می‌دهد. تلاش برای تحقق غایت‌های جامعه نشان‌دهنده مسئولیت‌پذیری دانشگاه‌های حکمت بنیان در مقابل جامعه پیرامونی می‌باشد. تحقق این غایت‌ها عموماً به واسطه طراحی، هدایت و اجرای برنامه‌های بین‌بخشی در سطح منطقه‌ای و یا ملی صورت می‌گیرد.

غایت‌های تمدنی

دانشگاه حکمت بنیان در کنار تلاش برای تحقق غایات فردی و اجتماعی، تلاشی هدفمند برای استقرار تمدن آرمانی اسلامی - ایرانی دارد. مفهوم آرمانشهر اولین بار در کتاب "جمهوری" افلاطون مورد توجه قرار گرفت و بعدها در کتاب "اتوپیا" سر توماس مور بسط پیدا کرد. متعاقباً اندیشمندان متعددی برداشت خود از یک آرمانشهر را بیان کردند که از آن میان می توان به چارلز فوریه، روبرت اوون، لیمان تاور، روت لویتاس، ماریوس دیگوس و رابرت نوزیک اشاره نمود. مفهوم آرمان شهر در تفکر و اندیشه اسلامی نخستین بار توسط حکیم ابونصر فارابی با عنوان "مدینه فاضله" به کار گرفته شد. از دیدگاه شیعه، تاریخ بشر با ظهور حضرت مهدی (عج) عاقبت نیکویی دارد و کار جهان به سامان می آید و آدمی به رستگاری می رسد. عدالت، رفاه و آسایش، تربیت با توجه به تمامی ابعاد وجودی انسان، تکامل عقل و خرد، بهره گیری از تمام قابلیت ها و قدرت ها و نیروهای مادی و معنوی، تکامل شگرف علوم و پرهیز از افراط و تفریط از برجسته ترین صفات آرمان شهر حضرت مهدی موعود (عج) است. دانشگاه های حکمت بنیان خود را برای تحقق آرمانشهر مهدوی مسئول می دانند و برای حصول به این آرمان برنامه ریزی و تلاش می کنند.

نتیجه گیری

دانشگاه حکمت بنیان، موتور محرکه اصلی جامعه اسلامی برای حرکت به سوی تمدن آرمانی اسلامی- ایرانی می باشد. این دانشگاه حکیمانه اداره می شود (حکمت-بنیان) و خود سبب گسترش حکمت در جامعه می شود (حکمت-گستر).

دانشگاه حکمت بنیان در سطح فرد، «انسان ساز» و در سطح جامعه «تمدن آفرین» می باشد. حکمت بنیان بودن دانشگاه، آرمانی است که در کنار «مرجعیت علمی» و گذار به سوی «دانشگاه های کارآفرین و نوآور» قابل حصول است.